

STUDIJNÍ NEÚSPĚŠNOST JAKO JEDEN Z PROBLÉMŮ ČESKÝCH VYSOKÝCH ŠKOL?

A DROPOUT RATE AS A ONE OF THE PROBLEMS AT CZECH UNIVERSITIES?

KLÁRA HARVÁNKOVÁ

RECENZE KNIHY

Vlk, A., Drbohlav, J., Fliegl, T., Hulík, V., Stiburek, Š., & Švec, V. (2017).
Studijní neúspěšnost na vysokých školách. Praha: Sociologické nakladatelství.

I když se oblast českého vysokého školství v posledních letech dostává do zájmu řady výzkumníků (např. Dvořáčková, Pabian, Smith, Stöcklová, Šima, & Virtová, 2014; Šima & Pabian, 2013; Stöcklová, Linková, & Lorenz-Meyer, 2009), tématu studijní neúspěšnosti českých vysokoškoláků se věnuje zatím jen několik výzkumných studií (např. Mouralová & Tomášková, 2007; Fučík & Slepíčková, 2014). Recenzovaná monografie *Studijní neúspěšnost na vysokých školách* je završením práce výzkumného týmu Aleše Vlka a jeho kolegů. Cílem je přinést první česky psané dílo, které systematicky shrnuje dosavadní poznatky ohledně studijní neúspěšnosti (s. 20). Autoři monografie se snaží o aplikaci zahraničních teorií, poznatků a konceptů na stav v České republice. Kniha je dle autorů určena širokému spektru čtenářů, kterým není lhostejné téma studijní (ne)úspěšnosti.

Fenomén neúspěšnosti není pouze tématem pro akademický výzkum, má také svoji praktickou relevanci. O to, čím je neúspěšnost způsobena a jak proti ní bojovat, se zajímají jak samotné vysoké školy, tak různí aktéři vzdělávací politiky. Recenzovaná kniha představuje důležitý příspěvek k hlubšímu pochopení problému neúspěšnosti. Jednak rozkrývá různé významy pojmu

studijní neúspěšnost a identifikuje odlišné způsoby jejího měření, jednak přináší řadu konkrétních nálezů a zasazuje je do širšího kontextu teoretického i politického.

Recenzovaná monografie má však i své limity. V prvé řadě se jedná o strukturu celé publikace, která nemusí být pro čtenáře úplně logická. Autoři nejprve čtenáře uvádějí do kontextu výzkumu, poté popisují metodologii celého výzkumného šetření, aby se následně vrátili k východiskům výzkumu studijní neúspěšnosti, popsali veřejnou politiku na úrovni Evropské unie, seznámili čtenáře s dosavadními výzkumy studijní neúspěšnosti a na závěr se vrátili k analýze české veřejné vysokoškolské politiky v oblasti studijní neúspěšnosti. Druhá polovina monografie (od kapitoly 8) představuje stěžejní část práce výzkumného týmu. V jednotlivých kapitolách jsou představeny výsledky vlastního výzkumného šetření a podle mého jde o zajímavější část publikace. Jistá nesourodost dílčích částí je patrná v celé publikaci. Jednotlivé kapitoly mají odlišný rozsah (viz např. kapitoly 3 a 8), úroveň a styl psaného projevu. Čtenáři se místy může zdát, jako by četl několik samostatných textů od různých autorů. Tato určitá nevyváženost a nepropojenost může být způsobena tím, že je publikace výsledkem práce autorského kolektivu, který se dané problematice věnuje na různých institucích a některé kapitoly nejprve vznikaly jako samostatné projekty.

V úvodu knihy je téma studijní neúspěšnosti zasazeno do kontextu vysokoškolské pedagogiky. Autoři stručně popisují český vysokoškolský systém a jeho dosavadní vývoj po roce 1989 a představují studijní neúspěšnost jako předmět svého výzkumu. V rámci publikace nabízejí čtenáři možnost nahlížet na tento fenomén ze třech různých úhlů pohledu. Prvním z nich je pohled veřejné vysokoškolské politiky, druhým je rovina instituce (vysoké školy) a posledním je zaměření na samotného studenta. Takto zvolený přístup umožňuje čtenáři vytvořit si určitý obraz o problému studijní neúspěšnosti optikou jednotlivých zainteresovaných subjektů. Pro pochopení daného tématu autoři upozorňují na terminologickou nejednotnost konceptu studijní neúspěšnosti včetně jeho vymezení v zahraniční odborné literatuře. Pro svoji monografii volí výhradně užívání termínu studijní neúspěšnost a jeho opozitum studijní úspěšnost. Vzhledem k terminologické diverzitě nejen v české, ale i v zahraniční literatuře by stálo za pozornost rozpracovat toto téma podrobněji než pouze na straně a půl. Rovněž výčet jednotlivých užívaných pojmů v zahraniční odborné literatuře bych obohatila i o jiné autory než Thomase a Quinna (2007) a do výčtu zahrnula i často používaný termín *leaving university early* (srov. např. Christie, Munro, & Fisher, 2004; Rose-Adams, 2013).

Po krátkém úvodu do pojmového aparátu je prostor věnován metodologii výzkumu. S ohledem na komplexnost zkoumaného fenoménu je vhodně zvoleno široké spektrum metod sběru a analýzy dat. Vzhledem k záměru nahlí-

žet fenomén studijní neúspěšnosti na třech různých úrovních přistoupili autoři metodologicky korektně k výzkumnému šetření a získali tak poměrně obsáhlý datový korpus zahrnující rešerši primárních a sekundárních zdrojů, rozhovory s vybranými aktéry české veřejné vysokoškolské politiky a zástupci vybraných vysokých škol. Rovněž realizovali dotazníkové šetření mezi studenty, obsahovou analýzu dokumentů, focus groups, analýzu primárních dat z registrů MŠMT a pro doplnění chybějících dat přímo oslovili zástupce vysokých škol. Sběr dat proběhl v letech 2014–2016 a byl tvořen několika nezávislými výzkumnými úkoly (s. 33), což ve výsledném zpracování může na čtenáře působit poněkud nejednotným a roztržštěným dojmem. Samotný metodologický postup je s ohledem na šíři výzkumného záměru popsán poměrně stručně na necelých třech stranách. Podrobnější informace k různým výzkumným úkolům čtenář nachází až v jednotlivých kapitolách, kde jsou představovány konkrétní výsledky.

Prvním krokem výzkumného týmu byla rešerše existujících zdrojů s cílem nejprve identifikovat klíčová teoretická východiska a shrnout dosavadní poznání ve zkoumané oblasti. Výstupem je čtvrtá kapitola monografie. Tato část je podle mého názoru nekompletní a poměrně stručná. Teoretické přístupy jsou představeny asi na dvou a půl stranách s tím, že značný prostor je zde věnován především Tintovu sociologicko-antropologickému modelu, který je dle autorů „bezesporu nejvlivnějším teoretickým přístupem ke studijní neúspěšnosti“ (s. 37). Přestože je tento model v řadě studií uváděn jako zásadní (např. Mihaljević Kosor, 2010; Haarala-Muhonen, Ruohoniemi, Parpala, Komulainen, & Lindblom-Ylänne, 2017 aj.), je potřeba mít na paměti i kritiku vůči tomuto modelu za jeho přílišný důraz na sociální integraci s nízkým akcentem na osobní charakteristiky studentů, která mi v recenzované publikaci chybí (srov. např. Mihaljević Kosor, 2010). Ostatní teoretické přístupy jsou v textu popsány na několika řádcích, které čtenáři poskytují pouze základní vhled do problematiky. Například autoři ve výčtu stručně uvádějí Pascarellovu teorii (s. 38), která se zaměřuje na neformální kontakt mezi studenty a akademiky, jako jeden z faktorů studijní neúspěšnosti. V textu ale dále nerozpracovávají model Pascarella a Terenziniho, který je v jiných výzkumných studiích popsán mnohem podrobněji a je považován společně s Tintovým za již klasický model studijní neúspěšnosti (srov. např. Muralová & Tomášková, 2007; Mihaljević Kosor, 2010; Fučík & Slepíčková, 2014). Kromě detailnějšího představení tohoto modelu mi pak ve výčtu teoretických přístupů chybí např. deskripce modelu neúspěšného studia vytvořený autory Araquem, Roldánem a Salguerem (2009 in Fučík & Slepíčková, 2014). Je tedy trochu škoda, když autoři věnovali tolik času studiu a rešerším primárních a sekundárních zdrojů, že tuto jejich aktivitu a pílí nezužitovali při zpracování této pasáže a jednotlivé přístupy podrobněji nerozpracovali a nezahrnuli mezi ně i další (dále např. model Cabrery, 1993),

kteří se objevují i v zahraničních zdrojích (srov. např. Mihaljević Kosor, 2010). Větší prostor autoři věnují výčtu jednotlivých příčin studijní neúspěšnosti, ať už na úrovni studenta (např. věk, pohlaví, výsledky předchozího vzdělávání, zdravotní stav, studijní motivace, studijní úsilí aj.) nebo na úrovni vysokoškolských institucí (např. metody výuky, podpora individuálních talentů, poradenství aj.). Rovněž neopomíjejí identifikovat příčiny na úrovni vysokoškolského systému. Text uzavírají výčtem možných dopadů opět na úrovni jednotlivce, vysoké školy a společnosti.

Monografie dále obsahuje poměrně obsáhlou pasáž věnující se představení dosavadních výsledků výzkumu vztahující se k tématu studijní neúspěšnosti v ČR. Jednotlivé výzkumy jsou rozděleny do čtyř skupin (s. 51). První tvoří výzkumy, které se zaměřují na zkoumání faktorů ovlivňujících úspěšné dokončení studia. Do druhé skupiny autoři zařazují šetření, která jsou zaměřena na data o studijní neúspěšnosti. Třetí obsahuje výzkumy, které se zabývají institucionálním chováním a pohledem veřejné politiky. Do čtvrté skupiny autoři zařazují bakalářské a diplomové práce vztahující se k danému tématu. Díky tomu se pak čtenář poměrně snadno orientuje v již realizovaných výzkumech a dosavadních zjištěních.

Na teoretická východiska navázala analýza strategických a politických dokumentů. Souběžně s tím autoři analyzovali výroční zprávy veřejných vysokých škol za roky 2009 až 2014 včetně dlouhodobých záměrů vysokých škol pro období 2011 až 2015 a 2016 až 2020. Výstupem je propracovaný text věnující se analýze veřejné politiky, a to jak na úrovni evropské, tak na úrovni národní (kapitoly pět až sedm). Autoři čtenáře provázejí jednotlivými strategickými dokumenty Evropské unie a dále podrobně představují mezinárodní studii HEDOCE (Higher Education Dropout and Completion in Europe), na jejíž realizaci se za Českou republiku podíleli i někteří členové autorského kolektivu. Studie přináší nové poznatky o studijní neúspěšnosti v 35 evropských zemích. Studijní neúspěšnost je ve třech čtvrtinách zkoumaných zemí vnímána jako důležitý problém, který je potřeba řešit. Studie mj. identifikovala tři základní orientace politik zaměřených na úspěšnost studií (absolutorium, doba studia, retence či propadovost). Dále jsou představeny nástroje, které jednotlivé země používají při řešení problému studijní neúspěšnosti (financování a finanční motivace, informační a jiná podpora pro studenty, organizace VŠ studia). Pozornost je rovněž věnována výčtu účinných opatření pro snižování studijní neúspěšnosti včetně doporučení pro jejich budoucí uplatnění na evropské, národní a institucionální úrovni. Mimo evropské politiky se autoři podrobně věnovali analýze strategických dokumentů na národní úrovni. Na základě podrobného rozboru jednotlivých dokumentů od roku 1999 (např. Dlouhodobé záměry MŠMT, Bílá kniha terciárního vzdělávání, Rámec rozvoje vysokého školství do roku 2020) identifikují ve strategických dokumentech zmiňované hlavní příčiny studijní

neúspěšnosti: rozšíření přístupu k vysokoškolskému studiu a špatnou počáteční volbu studia.

Druhá část knihy, počínaje kapitolou osm, přináší nejzajímavější texty publikace. Jednotlivé kapitoly přinášejí výsledky z několika samostatných výzkumných úkolů. Autoři nejprve přicházejí s poměrně podrobným popisem, jak je možné různými způsoby přistupovat k měření studijní neúspěšnosti. Vysvětlují zásadní odlišnosti při užití jednotlivých přístupů, a to především v otázce, zda je studijní neúspěšnost zkoumána na úrovni studentů, nebo na úrovni studijních programů, kdy jeden student může být zapsán do několika z nich. Autoři rovněž upozorňují na fakt, že při výpočtu míry studijní neúspěšnosti je důležité mít na paměti, jestli zkoumáme podíl neúspěšných studentů v daném konkrétním roce, nebo svoji pozornost zaměřujeme s časovým odstupem na to, jaký je podíl generace, která prošla úspěšně vysokoškolským systémem. Celý popis je doplněn o praktické příklady na základě vlastních výpočtů vedoucích k lepšímu pochopení tématu.

Autoři monografie nezůstali pouze u výčtu možných přístupů k měření studijní neúspěšnosti a na základě dat získaných ze Sdružených informací matrik studentů (SIMS) analyzovali situaci v České republice. S vědomím potenciálních rizik využili k výpočtu metodu založenou na sledování ukončování jednotlivých studií, tedy metodu založenou na neagregovaných datech, která nepropojuje souběžná ani následná studia, ale každé z nich posuzují individuálně. Pomocí této metody se snažili zjistit, jak se vyvíjela studijní neúspěšnost v letech 2003 až 2014 a jak se liší v jednotlivých typech studia a oborových skupinách programů. Podobně jako jiní autoři (např. Muralová & Tomášková, 2007; Fučík & Slepíčková, 2014) upozorňují na rizikovitost odchodů ze studia v průběhu prvních tří let studia. Data dále ukazují na nárůst studijní neúspěšnosti v prvním a druhém ročníku v posledních deseti letech. V magisterském stupni je možné pozorovat výrazně nižší míru studijní neúspěšnosti než v bakalářském, přesto autoři upozorňují na mírný nárůst od roku 2009 i v tomto stupni studia. Doktorské studium tvoří poté specifickou část, kde je studijní neúspěšnost rovnoměrně rozložena do všech ročníků studia. „Celková neúspěšnost se drží nad úrovní magisterských programů, ale stále níže než u bakalářských studií“ (s. 85). Na základě vlastních výpočtů zaměřují svoji pozornost i k oborovým skupinám studijních programů, kde mj. konstatují, že dlouhodobě nejvyšší studijní neúspěšnost je v technických oborech, kde jen každý druhý student postupuje do druhého ročníku. Podobná čísla se rovněž vztahují k přírodovědným a zemědělským oborům. Analýza jednotlivých oborových skupin ukazuje ve sledovaném období největší nárůst studijní neúspěšnosti u pedagogických oborů, kde se však studijní neúspěšnost stále drží ještě pod průměrem. Autoři potvrzují již dříve zjištěná fakta, že studijní neúspěšnost je silně soustředěna do prvního ročníku studia (s výjimkou doktorského studia). Často

se jedná spíše o změnu studijního programu než úplné ukončení vysokoškolského studia. Ve shodě s ostatními autory (srov. např. Fučík & Slepíčková, 2014; Haarala-Muhonen, Ruohoniemi, Parpala, Komulainen, & Lindblom-Yläne, 2017) připomínají, že jsou to právě první ročníky studia, na které by měla být zaměřena pozornost jednotlivých aktérů. V textu dále otevírají diskusi o vztahu studijní neúspěšnosti a otevřenosti přístupu k vysokoškolskému vzdělávání. Sami autoři však přiznávají, že vybraná zjištění prezentovaná v kapitole devět „představují pouze základní a velmi povrchní vhled do studijní neúspěšnosti na českých vysokých školách“ (s. 90), a dodávají, že podrobnější analýza např. na základě zkoumání souvislosti mezi neúspěšností v jednotlivých studijních programech a jejich vlastnostmi by mohla přinést hlubší pohled na zkoumanou problematiku.

Samostatným výzkumným projektem byla analýza studijního problému a jeho individuálního vnímání jako jedné z možných příčin studijní neúspěšnosti. Autoři se zaměřili na ekonomické obory na vybraných vysokých školách. Pro získání dat využili individuální a skupinové rozhovory se studenty ekonomických oborů. Prvním krokem bylo zjištění, co studenti považují za studijní problém. Autoři pro výzkum operacionalizovali studijní problém: „jako překážku, která potenciálně znemožňuje další studium na vysoké škole“ (s. 95). Aby nezůstalo jen u subjektivního pohledu jednotlivých studentů, rozhodl se výzkumný tým ověřit existenci identifikovaných studijních problémů prostřednictvím obsahové analýzy žádostí studentů o prodloužení, přerušeni či ukončení studia, přeložení předmětu, zápočtu či zkoušky. Čtenáře seznamují s jednotlivými studijními problémy, které mohou být vnímány jako možná příčina studijní neúspěšnosti. Jedná se o přístup pedagogů ke studentům, náročnost studia, administrativní problémy, dojíždění/ubytování, neznalost VŠ prostředí, rodinné problémy, zdravotní problémy, finanční problémy nebo motivaci ke studiu. Četnost identifikovaných problémů poté ověřují v rámci dotazníkového šetření mezi 541 studenty ekonomických oborů na vysokých školách, z nichž 46 % čelilo studijním problémům. Zde sami autoři připouštějí jistou slabinu prezentovaných dat, a to že výsledky výzkumu se vztahují ke studentům, kteří ve studiu stále setrvávají nebo jej úspěšně dokončili, tzn. že ve výsledném vzorku nejsou zastoupeni tzv. neúspěšní studenti. Mezi nejčastěji uváděné kategorie studijních problémů patřily náročnost studia (33 %) a nedostatečná motivace ke studiu (18 %). Autoři studie na třetí místo v textu zařadili kvalitu výuky (13 %), ale v následujících dvou grafech prezentují na třetím místě finanční problémy a kvalita výuky je uvedena až na šestém místě (s. 98–99). Pravděpodobně se jedná o překlep, který však ve výsledku může vést k odlišné interpretaci dat. V rámci analýzy četnosti výskytu studijních problémů, při kterých studenti uvažovali o ukončení studia, již autoři pracují v textu shodně s daty, která jsou uvedena v příslušném grafu. Prezentovaná data nám přinášejí další mož-

ný pohled na problém studijní neúspěšnosti a mj. otevírají otázku nedostatečné motivace ke studiu, do které ve velké míře spadají nenaplněná očekávání studentů ve vztahu ke studijnímu oboru. Zde autoři vidí prostor pro vysoké školy, které by mohly v rámci jednotlivých opatření proti studijní neúspěšnosti zahrnout i nástroje podporující motivaci studentů studium úspěšně ukončit. Rovněž je potřeba si uvědomit, že předložená data se vztahují pouze k ekonomickým oborům, a i když autoři vidí platnost některých závěrů i pro ostatní obory, tak na základě výpovědí 541 respondentů je obtížné tyto závěry zobecnit i na obory, které se např. reálně potýkají s vysokou studijní neúspěšností v prvním ročníku studia.

Poslední kapitola vycházející z vlastního výzkumného šetření se zaměřovala na dílčí zjištění spojitosti mezi studijní neúspěšností a poplatky za studium. Pro vlastní analýzu využili data vztahující se k výši poplatků za překročení standardní doby studia v letech 1999 až 2013. I když autoři nenacházejí přímou spojitost, upozorňují na fakt, že mnozí studenti si neuvědomují, že neúspěšné ukončení studia se poté pro mnohé z nich může stát problematické, a to v případě, že se rozhodnou začít studovat znovu. Na základě vlastních výpočtů upozorňují na fakt, že v posledních patnácti letech polovina všech studentů, kteří museli na veřejných vysokých školách platit poplatky, tak činila z důvodu neúspěchu v předchozím studiu. V tomto bodě kniha přináší zjištění, jak je studijní neúspěšnost nepřímo a s časovým odstupem poplatky ovlivněna a sankcionována. Autoři dále konstatují, že poplatky za prodlouženou dobu studia kladou vysoké nároky na prodlužující studenty a v krajním případě jim mohou pokračování ve studiu znemožnit (s. 109). Jedná se o zjištění, které by mělo být prezentováno především směrem ke studentům, již zvažují opuštění svého studijního oboru.

Studijní neúspěšnost jako jeden z problémů vysokých škol se v České republice dostává do centra pozornosti teprve v posledních letech. Pohledy na to, jestli se skutečně jedná o problém či nikoliv, se mezi mnohými liší. Kolektiv autorů se pokusil syntetizovat dosavadní poznání o studijní neúspěšnosti především se zaměřením na Českou republiku a vytvořit tak publikaci, která může být „odrazovým můstkem“ nejen pro další vědecké zkoumání, ale především cenným zdrojem informací pro jednotlivé aktéry na poli vysokoškolské politiky včetně samotných studentů. Recenzovaná monografie přináší do českého prostředí zprávu o stavu studijní neúspěšnosti na vysokých školách. Ve snaze o komplexní popis zkoumané problematiky využili autoři rozsáhlý datový korpus získaný několika výzkumnými postupy. Na vlastních i veřejně dostupných datech ilustrují vývoj studijní neúspěšnosti v České republice od roku 2003, otevírají otázku různých přístupů k měření studijní neúspěšnosti včetně zařazení praktických případů, které celou situaci dokreslují. Pro pochopení daného problému se nejen při analýze dat zaměřují na reflexi studijní neúspěšnosti na třech úrovních: jedince, instituce

(vysoké školy) nebo celého vysokoškolského systému. Díky tomuto přístupu nabízí širokému spektru čtenářů různé úhly pohledu včetně vzájemných souvislostí. Závěr publikace nekončí pouhým konstatováním, že studijní neúspěšnost je problém, ale nabízí jednotlivým aktérům několik doporučení. Jejich formulace vychází nejen ze všech získaných a analyzovaných poznatků, ale rovněž z výstupů mezinárodních studií (např. zmiňovaná studie HEDOC-CE). Recenzovaná monografie má však i svá slabší místa. Ať už se jedná o nevyváženost jednotlivých kapitol, různou úroveň psaného projevu nebo i poměrně komplikovanou strukturu, které mohly být způsobeny variabilitou výzkumného týmu, několika různými výzkumnými projekty nebo i nedostatkem času. Tato nevyváženost a určitá nepropojenost místy stěžovala čtenáři pochopení problému a vedla k úvahám, zda se jedná o ucelenou publikaci, nebo několik výzkumných zpráv. Pokud bychom se tedy chtěli věnovat tématu hlouběji, nezbude nám než se poohlédnout i po zahraničních zdrojích, kde se tématu studijní neúspěšnosti věnuje řada výzkumníků (např. Christie, Munro, & Fisher, 2004; Mihaljević Kosor, 2009; Stoeber, Childs, Hayward, & Feast, 2011; Rose-Adams, 2013; Haarala-Muhonen, Ruohoniemi, Parpala, Komulainen, & Lindblom-Ylänne, 2017). Sami autoři připouštějí, že spíše než výzkumníkům je kniha především určena představitelům vysokých škol, zaměstnancům veřejné správy, kteří se zabývají oblastí vysokého školství, ale rovněž si své čtenáře najde mezi studenty vysokých škol.

Literatura

- Dvořáčková, J., Pabian, P., Smith, S., Stöckelová, T., Šima, K., & Virtová, T. (2014). *Politika a každodennost na českých vysokých školách: etnografické pohledy na vzdělávání a výzkum*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Fučík, P., & Slepíčková, L. (2014). Studenti, kteří odcházejí: Kvantitativní analýza nedokončených vysokoškolských studií. *AULA*, 22(1), 24–54.
- Christie, H., Munro, M., & Fisher, T. (2004). 'Leaving University Early: Exploring the Differences between Continuing and Non-continuing Students'. *Studies in Higher Education*, 29(5), 617–636.
- Mouralová, M., & Tomášková, A. (2007). Studijní neúspěšnost na českých vysokých školách (a důvody, které k ní vedou). *AULA*, 5(1), 16–26.
- Haarala-Muhonen, A., Ruohoniemi, M., Parpala, A., Komulainen, E., & Lindblom-Ylänne, S. (2017). How do the different study profiles of first-year students predict their study success, study progress and the completion of degrees? *Higher Education*, 74(6), 949–962.
- Rose-Adams, J. (2013). Leaving university early: Exploring relationships between institution type and student withdrawal and implications for social mobility. *Widening Participation and Lifelong Learning*, 15(2) (Special Issue), 96–112.
- Stoeber, J., Childs, J. H., Hayward, J. A., & Feast, A. R. (2011). Passion and motivation for studying: Predicting academic engagement and burnout in university students. *Educational Psychology*, 31(4), 513–528.

Stöckelová, T., Linková, L., & Lorenz-Meyer, D. (2009). *Akademické poznávání, vykazování a podnikání: etnografie měnící se české vědy*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Šíma, K., & Pabian, P. (2013). *Ztracený Humboldtův ráj: ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokém školství*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Kontakt na autorku

Klára Harváňková

Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

E-mail: harvankova@phil.muni.cz

Corresponding author

Klára Harváňková

Department of Educational Sciences, Faculty of Arts, Masaryk University

E-mail: harvankova@phil.muni.cz

